

Domsagohistorik

Karlstad tingsrätt

Text Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren
Ylva Blank
Henrik Borg
Elsa Trolle-Önnerfors
Johanna Roos

Karlstads tingsrätt

År 1680 fanns i södra Värmland en häradsrätt med benämningen Mellansysslets domsagas häradsrätt. Domsagan genomgick förändringar 1743 då Västersysslet delades upp i två nya områden: Mellansysslets domsaga och Västersysslets domsaga.¹ Tolv år senare, 1756, skedde nya omregleringar. Ur Mellansysslets domsaga bröts Färnebo härad ut (se Kristinehamns tingsrätt) och Älvdals härad tillkom. Grums härad flyttades samtidigt över till Västersysslets domsaga.² Från Mellansysslets domsaga försvann 1826 Frykdals övre härad samt Älvdals nedre och övre härad. Dessa bildade, efter Kungl. Maj:ts beslut den 30 december 1825, en ny domsaga under namnet Norrsysslets domsaga (se Sunne tingsrätt).

Västersysslets domsaga genomgick ännu en gång stora förändringar 1779, då den delades i två nya domsagor: Grums, Nordmark och Jösse häraders domsagas häradsrätt samt Näs och Gillbergs häraders domsagas häradsrätt. Den förstnämnda domsagan upphörde 1830. Grums återgick då till Mellansysslet, Nordmark förenades med Näs och Gillberg och fick benämningen Södersysslets domsaga. Slutligen slogs Jösse samman med Frykdals nedre tingslag under benämningen Västersysslets domsaga. Mellansysslets domsaga bestod alltså 1830 av Grums, Karlstad och Kils häraders tingslag.

I Grums härad fanns inget fast tingsställe utan tinget var ambulerande. Förhandlingar hölls bland annat på gästgiveriet i Malsjö och Hammarstens gård. Under 1800-talets senare hälft flyttades emellertid tingsplatsen till Karlstad.³ Även Kils härad hade ambulerande ting fram till början av 1800-talet, bland annat hölls förhandlingar i Torp och Olsäter. År 1825 uppfördes ett tingshus i Illberga, som numera är nedbrunnet. Med tiden behövde man dock större lokaler till förhandlingarna, och tingsplatsen flyttades till Karlstad 1881. Med ingången av 1882 slogs Grums, Kils och Karlstads härader samman till ett enda tingslag med tingsställe i Karlstad.⁴ Till en början höll man förhandlingar i rådhusets lokaler. År 1902 stod emellertid ett nytt tingshus för Mellansysslet färdigt inne i Karlstad.

Karlstad fick sina stadsprivilegier av hertig Karl (sedermera Karl IX) 1584. Staden var dessutom uppkallad efter hertigen. Orten hette ursprungligen Tingvalla (ursprungligen gammal handels- och tingsplats). Staden hade hela tiden legat under rådhusrätt. År 1779 blev Karlstad residensstad.⁵ Stora bränder har vid ett flertal tillfällen härjat i Karlstad. År 1616 totalförstördes staden. Svåra bränder förekom också 1652, 1716 och 1719. I den sistnämnda eldsvådan förstördes rådhusbyggnaden. Ett nytt rådhusbygge påbörjades 1723 och invigdes 1726.⁶ Det dröjde dock inte längre än till 1752 förrän även detta rådhus brann ned. Att bränderna fick så stor spridning berodde bland annat på att de flesta husen var i trä och invånarna i staden ville inte uppföra stenhus.⁷ Efter den sistnämnda branden togs en ny stadsplan fram. Rådhuset återuppfördes på den plats där det tidigare rådhuset legat vid Stora

1 ICR 8/9 1743. Mellansysslet bestod av Färnebo, Grums, Nyeds och Karlstads härader. Västersysslet av Näs, Gillbergs, Nordmarks och Jösse härader (Almquist s. 202).

2 ICR 22/9 1756 (Almquist Jan Eric Lagsagor och domsagor i Sverige: med särskild hänsyn till den judiciella indelningen Norstedt Stockholm 1954-1955, s. 202).

3 Wettergren, Göran *Grums kommun – en kulturbygd*, Karlstad 1991, s.72.

4 K.Br. 9/7 och 26/9 1881, Almquist s. 203, FB 1876-1880).

5 Moberg, Ove *Karlstads historia. Del 4. Karlstad under fyra sekler*, Karlstad 1983, hela verket 4 volymer, 1934-1983, s. 8 och 59.

6 Moberg 1983 s. 53.

7 Moberg, 1983 s. 42ff.

torget. Arbetet med huset, som påbörjats 1753, drog emellertid ut på tiden på grund av dåliga finanser, och det nya rådhuset kunde invigas först 1783.⁸

Efter eldsvådorna på 1700-talet kom en mängd föreskrifter som skulle hindra framtida bränder. Invånarna fick till exempel inte ”gå med bart ljus”.⁹ Försiktighetsåtgärderna var dock inte tillräckliga för att förhindra 1865 års storbrand. Branden bröt ut i början av juli efter en varm sommar och långvarig torka. Nästan hela staden brann ned, bara 7 av 241 gårdar klarade sig, och dagen efter branden fanns nästan ingenting kvar av den gamla bebyggelsen.¹⁰ Rådhuset totalförstördes återigen, medan bland annat biskopshuset, domkyrkan och fängelset klarade sig. Följande dikt författades efter branden:

*Borgmästaren grät och bad,
biskopen svor och släckte.
Rådhuset brann ner,
medan biskopshuset stod kvar.¹¹*

Efter branden användes länsfängelsets övre våning under sju månader till inrymmande av fattighjon och andra som hade blivit hemlösa. Många flyttade från staden efter branden, men många, till exempel byggnadsarbetare, flyttade också dit.¹² Ett nytt rådhusbygge påbörjades, men på grund av en tvist om rådhusområdet kunde byggnationen inte komma igång förrän på våren 1868. Rådhuset kunde till slut invigas 1869.¹³

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. År 1952 genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Kommunsammanslagningarna påverkade i sin tur domsagoindelningen. Mellansysslets domsagas häradsrätt hade dock fortfarande sitt tingsställe i Karlstad och rådhusrätten i samma stad fanns också kvar.¹⁴

Ytterligare reformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. På mitten av 1960-talet förstatligades rådhusrätterna. Detta var ett av de första stegen på väg mot tingsrättsreformen. År 1967 påpekade Domstolskommittén att rådhuset i Karlstad var i behov av omfattande om- och tillbyggnad. Endast en tredjedel av huset användes då för domstolsändamål vid den aktuella tidpunkten.¹⁵ I början av 1970-talet trädde den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. Den gamla häradsindelningen och domstolsorganisationen slogs definitivt sönder i samband med tingsrättsreformen. Mellansysslets häradsrätt blev 1971 Karlstads tingsrätt, med kansli och

8 Moberg, 1983 s. 45f och 53.

9 Moberg, 1983 s. 98.

10 Moberg, 1983 s. 98ff.

11 www.karlstad.se den 22/2 1999.

12 Moberg s. 105.

13 Moberg, 1983 s. 105.

14 Mellansysslets domsaga omfattade från och med ingången av 1952 följande områden: Grava, Ulleruds, Stora Kils, Frykeruds, Nors och Eds landskommuner samt Hammarö, Forshaga, Munkfors och Grums köpingar (SFS 1950:453).

15 SOU 1967:4 s. 230 (bilaga G).

tingsställe i Karlstad.¹⁶ Tingsrätten inhystes till en början Mellansysslets tingshus från 1902. Huset brann dock ned 1975, och tingsrätten flyttades till den gamla rådhusbyggnaden vid Stora torget.

Karlstad tingsrätt

Tingsrättens jurisdiktionsområde:

Forshaga
Grums
Hammarö
Karlstad
Kil

Ordinarie domare:

Lagmän vid Karlstads tingsrätt:

H.h Nils Rutger Ingemar Nyman	fullm. 1.7.1961	1971–1978
Olle Vangstad	fullm.	1978–1984
Jan-Eric Nordahl	fullm. 1.9.1984	1984–1994

Rådmän vid Karlstads tingsrätt:

Olof Gustaf Nordenström	1971–1983
Stig Josef Thanner	1971–1985
Svante Vincent Boman	1971–1972
Carl-Magnus Ambjörn Elgenstierna	1971–1977
Bengt Yngve Westerberg	1972–1976
Tord Otto Christer Eneström	1976–1990
Bengt Håkan Fogelberg	1976–1983
Lars Göran Samuel Rubensson	1977–
Bo Klas Anders Nilsson	1983–1985
Hans Johan Tillberg	1984–1985
Evert Christer Ström	1985–
Karl Peter Hertting	1985–1987
Jan Staffan T:son Widlund	1989–
Anders Staffan Sandin	1990–
Bertil Stig Åke Ehn	1990–

Karlstads härad

Domsagotillhörighet:	1680–1742	Med Färnebo, Grums, Näs, Gillbergs, Nordmarks, Jösse och Nyeds härad
	1743–1755	Med Färnebo, Grums och Nyeds härad
	1756–1825	Med Kils, Frykdals nedre, Frykdals övre, Älvdals nedre, Älvdals övre och Nyeds härad
	1826–1829	Med Kils, Frykdals nedre och Nyeds härad
	1830–1950	Med Grums och Kils härad

Tingsplatser: Karlstad

¹⁶ Karlstads tingsrätts domkrets omfattade Karlstads stad, de kommuner som ingick i Mellansysslets domsaga (med undantag av Munkfors köping), Nyeds landskommun samt Väse, Boda och Värmskogs församlingar (SFS 1969:737). Efter ytterligare kommunreformer på 1970-talet består nu domkretsen av Forshaga, Grums, Hammarö, Karlstads och Kils kommuner (SFS 1973:740 och SFS 1995:496).

Häradshövdingar:

Henrik Larsson Eding	fullm. 18.12.1680	1680–1684
Erik Schreuder ¹⁷	fullm. 19.12.1684	1684–1712
Johan Ekstedt	fullm. 14.10.1712	1712–1726
Johan Hage	fullm. 30.7.1726	1726–1738
Carl Gustaf Löwenhielm	fullm. 18.12.1738	1738–1741 ¹⁸
Ture Sandelin	fullm. 10.9.1743	1743–1755
Johan Lilliegrantat	fullm. 7.6.1753	1755–1769
Peter (Per) Arnell	fullm. 7.8.1769	1769–1773
Emanuel Christoffer Drangel	fullm. 7.8.1769	1769–1778
Jonas Uggla	fullm. 23.4.1779	1779–1792
Anders Christoffer Forssenius	fullm. 24.2.1792	1792–1795
Samuel Gammal Ehrencrona	fullm. 18.1.1796	1796–1829
Daniel Cron	fullm. 28.5.1830	1830–1846
Carl Gustaf Weinberg	fullm. 3.6.1846	1846–1879
Frans Victor Anders Ryman	fullm. 23.1.1880	1880–1910
Hans Antipas Christenson	fullm. 25.11.1910	1910–1930†
Erik Jakob Rönquist	fullm. 20.6.1930	1930–1942†
Tord Carl Johan Sandström	fullm. 31.12.1942	1943–1961
Nils Rutger Ingemar Nyman	fullm. 1.7.1961	1961–1970

Grums härad

Domsagotillhörighet:	1680–1742	Med Färnebo, Karlstads, Näs, Gillbergs, Nordmarks, Jösse och Nyeds härad
	1743–1755	Med Färnebo, Karlstads och Nyeds härad
	1756–1778	Med Näs, Gillbergs, Nordmarks och Jösse härad
	1779–1829	Med Nordmarks och Jösse härad
	1830–1950	Med Karlstads och Kils härad

Häradshövdingar:

Henrik Larsson Eding	fullm. 18.12.1680	1680–1684
Erik Schreuder ¹⁹	fullm. 19.12.1684	1684–1712
Johan Ekstedt	fullm. 14.10.1712	1712–1726
Johan Hage	fullm. 30.7.1726	1726–1738
Carl Gustaf Löwenhielm	fullm. 18.12.1738	1738–1741 ²⁰
Ture Sandelin	fullm. 10.9.1743	1743–1755
Johan Lilliegranat	fullm. 7.6.1753	1756–1769
Peter (Per) Arnell	fullm. 7.8.1769	1769–1773
Emanuel Christoffer Drangel	fullm. 3.5.1774	1774–1778
Jonas Uggla	fullm. 23.4.1779	1779–1792
Anders Christoffer Forssenius	fullm. 24.2.1792	1792–1795
Samuel Gammal Ehrencrona	fullm. 18.1.1796	1796–1829
Daniel Cron	fullm. 28.5.1830	1830–1846
Carl Gustaf Weinberg	fullm. 3.6.1846	1846–1879
Frans Victor Anders Ryman	fullm. 23.1.1880	1880–1910
Hans Antipas Christenson	fullm. 25.11.1910	1910–1930†
Erik Jakob Rönquist	fullm. 20.6.1930	1930–1942†
Tord Carl Johan Sandström	fullm. 31.12.1942	1943–1961
Nils Rutger Ingemar Nyman	fullm. 1.7.1961	1961–1970

17 Adlad Gyllenflycht

18 Vakant 1741–1743

19 Adlad Gyllenflycht

20 Vakant 1741–1743

Kils härad

Domsagotillhörighet:	1680–1755	Med Frykdals, nedre, Frykdals övre, Älvdals nedre och Älvdals övre
	1756–1825	Med Karlstads, Frykdals, nedre, Frykdals övre, Älvdals nedre, Älvdals övre och Nyeds härad
	1826–1829	Med Karlstads, Frykdals nedre och Nyeds härad
	1830–1950	Med Grums och Karlstads härad
Tingsplatser:	1680–1825	Ambulerande ting
	1825–1881	Illberga, Kil
	1881–	Karlstad

Häradshövdingar:

Lennart Posse	fullm. 18.12.1680	1680–1682
Anders Milander	fullm. 9.5.1682	1682–1695
Christoffer Moback	fullm. 28.2.1695	1695–1708
Olof Lundstedt	fullm.	1708–1730
Carl von Numers	fullm. 12.8.1730	1730–1756
Johan Lilliegrantat	fullm. 7.6.1753	1756–1769
Peter (Per) Arnell	fullm. 7.8.1769	1769–1773
Emanuel Christoffer Drangel	fullm. 7.8.1769	1769–1778
Jonas Uggla	fullm. 23.4.1779	1779–1792
Anders Christoffer Forssenius	fullm. 24.2.1792	1792–1795
Samuel Gammal Ehrencrona	fullm. 18.1.1796	1796–1829
Daniel Cron	fullm. 28.5.1830	1830–1846
Carl Gustaf Weinberg	fullm. 3.6.1846	1846–1879
Frans Victor Anders Ryman	fullm. 23.1.1880	1880–1910
Hans Antipas Christenson	fullm. 25.11.1910	1910–1930†
Erik Jakob Rönquist	fullm. 20.6.1930	1930–1942†
Tord Carl Johan Sandström	fullm. 31.12.1942	1943–1961
Nils Rutger Ingemar Nyman	fullm. 1.7.1961	1961–1970

Nyeds härad

Domsagotillhörighet:	1680–1742	Med Färnebo, Grums, Karlstads, Näs, Gillbergs, Nordmarks och Jösse härad
	1743–1755	Med Färnebo, Grums och Karlstads härad
	1756–1825	Med Karlstads, Kils, Frykdals nedre, Frykdals övre, Älvdals nedre och Älvdals övre härad
	1826–1829	Med Karlstads, Kils och Frykdals nedre härad
	1830–1864	Med Ölme, Visnums, Väse och Färnebo härad
	1865–1950	Med Älvdals övre och Älvdals nedre härad
Tingsplatser:	1681–	Nyed
	1735–1970	Molkom

Häradshövdingar:

Henrik Larsson Eding	fullm. 18.12.1680	1680–1684
Erik Schreuder ²¹	fullm. 19.12.1684	1684–1712

²¹ Adlad Gyllenflycht

Johan Ekstedt	fullm. 14.10.1712	1712–1726
Johan Hage	fullm. 30.7.1726	1726–1738
Carl Gustaf Löwenhielm	fullm. 18.12.1738	1738–1741 ²²
Ture Sandelin	fullm. 10.9.1743	1743–1755
Johan Lilliegrantat	fullm. 7.6.1753	1755–1769
Peter (Per) Arnell	fullm. 7.8.1769	1769–1773
Emanuel Christoffer Drangel	fullm. 7.8.1769	1769–1778
Jonas Uggla	fullm. 23.4.1779	1779–1792
Anders Christoffer Forssenius	fullm. 24.2.1792	1792–1795
Samuel Gammal Ehrencrona	fullm. 18.1.1796	1796–1829
Johan Hagander	fullm. 21.6.1826	1826–1857
Anders Melcher Myrtin	fullm. 27.10.1857	1857–1893
Karl Gustaf Arrhenius	fullm. 13.4.1894	1894–1918
Magnus Oscar Elias Wallén	fullm. 19.6.1919	1919–1920
Karl Torsten Nilsson	fullm. 31.8.1920	1920–1946
John Edvard Frostmark ²³	fullm. 29.11.1946	1947–1967

Städer med rådhusrätt: Karlstad

Borgmästare vid rådhusrätten i Karlstad:

Anders Gunnar Lindskog	1938–1967
Olof Gustaf Nordenström	1967–1970

Litteratur

Almquist Jan Eric *Lagsagor och domsagor i Sverige: med särskild hänsyn till den judiciella indelningen* Norstedt Stockholm 1954-1955

Dalgren, L., *Karlstad stads historia*, del 3, . D. 3, Omfattande tiden 1815-1949 / på uppdrag av stadsfullmäktige fortsatt av Lars Dalgren och Ove Moberg, Karlstad 1954, hela verket 4 volymer, 1934-1983.

Helger Nils. Ransäter-Munkfors *Ransäter och Munkfors: sockenbeskrivning i historisk framställning* Munkfors 1944

Hjorth, Carl V., *En blick på vårt rättsväsende inom Nyeds härad*, 1964

Hjorth, Carl V., *Nyed, en lokalhist. studie och Hembygdsbok*, 1970

Moberg, Ove *Karlstads historia. Del 4. Karlstad under fyra sekler*, Karlstad 1983, hela verket 4 volymer, 1934-1983

Nilsson, Gustaf ”Tingslaget och rättsskipningen” i *Nyed-en lokalhistorisk studie och hembygdsbok*, 1970

²² Vakant 1741–1743

²³ Carl-Magnus Ambjörn Elgenstrierna var t f häradshövding 1.7.1967–1970